

Київський національний лінгвістичний університет

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ЛІНГВІСТИЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Стаття присвячена актуальному питанню художнього тексту у ракурсі сучасних лінгвістичних досліджень, що активно досліджується сьогодні та вивченню характерних особливостей даного поняття з різних точок зору. Досліджуються різні підходи до вивчення тексту та основні функції художнього тексту.

Ключові слова: текст, художній текст, підтекст, образність та лінгвістичний аналіз.

Статья посвящена актуальному вопросу художественного текста в ракурсе современных лингвистических исследований, что активно исследуется сегодня и изучению характерных особенностей данного понятия с разных точек зрения. Исследуются различные подходы к изучению текста и основные функции художественного текста.

Ключевые слова: текст, художественный текст, подтекст, образность и лингвистический анализ.

The article is devoted to the issue of a artistic text in the light of modern linguistic research that actively studied today and to studying the characteristics of this concept from different points of view. The different approaches to the study of the text and basic functions of a artistic text are investigated.

Keywords: text, artistic text, subtext, imagery and linguistic analysis.

На сьогоднішній день текст розуміється як цілісне комунікативне утворення, що відрізняється структурно-семантичною, композиційно-стилістичною і функціональною єдністю і характеризується певним набором категоріальних ознак (текстових категорій), таких як інформативність, завершеність, лінійність, інтегративність, рекуративність (повторюваність), що особливим чином проявляються на надфазовому рівні. Хоча текст зовнішньо представлений послідовністю лінійно розташованих речень, абзаців та інших фрагментів, він є якісно новим

утворенням, що не зводиться до суми складових його елементів. У даній трактовці текст виступає самостійним об'єктом лінгвістичного та лінгвостилістичного аналізу.

Однією з основних задач лінгвістики тексту є виявлення, систематизація і опис категоріальних якостей тексту, що надають йому якісну своєрідність, зі своїми змістовими та формальними одиницями.

В різні періоди проблемою вивченням та аналізу тексту займалися такі вчені, як М.М. Бахтін, В.В. Виноградов, Л.В. Щерба, В.М. Жирмунський.

Одним з суттєвих параметрів будь-якого тексту є приналежність його до певного стилю і жанрова оформленість. Закономірності організації тексту різних стилів вивчаються функціональною стилістикою, риторикою, а літературний жанр тексту як історично складений тип літературного твору, що має набір суттєвих ознак, естетичних якостей, є предметом вивчення літературознавства.

Зауважимо, що текст виконує роль своєрідного повідомлення, котре адресант (письменник) робить доступним для сприймання. У зв'язку з цим адресатом, отримувачем текстуальної інформації, виступає читач (реципієнт). Саме у свідомості читача на основі друкованого чи рукописного тексту (внаслідок процесу читання) повинен витворитися власний (назвемо його читацький) твір [5:50]. Поява читацького твору залежить від двох речей: по-перше, від якості самого тексту (а отже, від майстерності письменника), по-друге, від обсягу внутрішнього світу читача, від уміння реципієнта спілкуватися з художнім текстом, розбудовувати на його основі (в уяві) власний літературний твір (такого типу навички формуються на уроках літератури).

Таким чином, художній текст – це знакова система, покликана, з одного боку, матеріалізувати авторський твір, а з іншого, сприяти постанню в уяві реципієнта читацького твору [4:135].

Окремо слід сказати про підтекст. Іноді художній твір, в тій чи іншій мірі, поєднує два макрорівні: текстуальний (або актуальний) та підтекстовий (або потенційний). Власне, підтекст (чи затекст) виражає прихований, неявний смисл висловлювання (у цьому зв'язку говорять ще про імпліцитний смисл), на відміну від тексту, що демонструє відкритий, експліцитний смисл. Підтекст виникає завдяки конотації – здатності мовних одиниць виражати, крім основного значення, ще й додаткові (семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні), внаслідок деформації прямого змісту словесних значень під впливом контексту і позамовних факторів – відтворюваної ситуації, позиції мовця, його комунікативної мети.

В той же час в лінгвістиці останніх років активно розвивається теорія мовленнєвих жанрів, ідеї якої представляються плідними і перспективними для аналізу літературно-художніх творів. У світлі цієї теорії літературно-художній твір розглядається як мовленнєвий акт, мовленнєва діяльність, що обумовлена естетико-пізнавальною і комунікативною природою тексту.

Л.Г. Бабенко визначає такі підходи до вивчення тексту:

1. Лінгвоцентричний (аспект співвідношення “мова-текст”). Логіка базується на вивченні функціонування мовних одиниць та категорій в умовах художнього тексту.
2. Текстоцентричний (текст як автономне структурно-сислове ціле без співвідношення з учасниками літературної комунікації). Заснований на уявленні про текст як результат і продукт творчої діяльності. Текст розглядається як цілісний завершений об’єкт дослідження. Проте окремо виділяються семантика і граматики тексту, основу яких складає погляд на текст як на структурно-семантичне ціле.
3. Антропоцентричний (аспект співвідношення “автор-текст-читач”). Пов'язаний з інтерпретацією тексту в аспекті його породження (позиція автора) і сприйняття (позиція читача), в аспекті його дії на читача в дериваційному аспекті.
4. Когнітивний (аспект співвідношення “автор-текст-позатекстова діяльність” [2:15]).

Потрібно сказати про те, що художній текст є ідеальною формою передачі авторської свідомості. В слові та через слово автор висловлює не тільки свою художню волю, не тільки своє суб'єктивне бачення, розуміння та тлумачення складного, суперечливого і неоднозначного в своїй суперечливості світу, але й своє знання цього світу.

Головною ознакою художнього тексту є образність, яка досягається завдяки єдності у використанні зображальних та виражальних засобів. Образність як ознака тексту приводить до того, що слово у художньому тексті набуває нових функціональних можливостей, зокрема виконує естетичну функцію. Значення слів в образній тканині тексту синтезують нові художні смисли у відповідності до ідеї твору. Тим самим слово набуває більшої смислової глибини. Естетичне значення може бути реалізоване у слові, котре використовується як пряма номінація, а також у будь-якому тропі. Для слова у художньому тексті характерні смислова неоднозначність, особливі багатоаспектні зв'язки з найближчим контекстом і текстом у цілому. Значення, що містяться у конкретному художньому тексті, неможливо повністю вербалізувати, пояснити словами. Семантична багатоплановість естетичного значення полягає в тому, що в ньому одночасно мовби мерехтять важливі для автора думки, емоції, натяки на ще неоформлені смисли [6:145].

У художньому тексті через те, що велика смислова атмосфера не розподіляється з абсолютною точністю по окремих словах, значна частина смислу залишається не вираженою вербально. Цей смисл знаходиться неначе у смислових щілинах (рос. – “смысловые скважины”, термін М. Жинкіна). У такій смисловій структурі важливими виявляються паузи, умовчання, усі багатства підтексту. У свою чергу, художній текст постає перед нами як своєрідний інтелектуальний пристрій, створений для того, щоб генерувати у свідомості читача кожного разу все нові й нові смисли. Цим значною мірою пояснюється і невичерпність тексту як

об'єкта вивчення. Кожне нове покоління може брати з текстів нові смислові структури. І в цьому плані, текст можна розглядати як смислову структуру, що продовжує саморозвиватися.

Найновіші дослідження такого феномена як художній текст здійснюються при залученні необхідних наук: психології художньої творчості, історії літератури, літературної критики, мовознавства та ін. Лінгвістичний аналіз не руйнує цілісності художнього тексту і цілісності його сприйняття. Але він дозволяє бачити естетичне ціле таким, яким його творив і хотів, щоб його власне таким сприймали, автор. Тому й ключі до розуміння його задуму – у системі мовно-художніх засобів твору [3:35].

М. Крупа зазначає, що лінгвоаналіз використовує такі методи дослідження: семантико-стилістичний, порівняльний, стилістико-статистичний, метод стилістичного експерименту. Крім загальних методів, якими користуються всі підрозділи стилістики, лінгвоаналіз володіє притаманними лише йому, а саме: 1) Метод “слово-образ (мікрообраз)” – виявлення того комплексу мовних засобів різних рівнів з усіма стилістико-смисловими нюансами, який служить для створення даного мікро образу в системі художньо-образного мислення письменника; окремий образ відображає ідейно-художній задум цілого тексту. 2) Метод комплексного аналізу художнього тексту, який забезпечує лінгвістична категорія образу автора. 3) Метод повільного прочитання художнього тексту передбачає лінгвостилістичне опрацювання кожної мовної одиниці з метою обґрунтованої мотивації авторського відбору. 4) Метод лінгвістичного аналізу за мовними рівнями. 5) Метод комплексного дослідження позатекстових факторів мовної особистості письменника: мовне оточення, освіта, лектура та ін. Застосування методу передбачає виявлення у художньому тексті тематичних і стильових домінант, образно-асоціативних полів, ключових слів та наскрізних образів. 6) Метод естетичного спостереження над словом у художньому тексті. 7) Метод компонентного аналізу безпосередньо

спрямований на розкриття семантичних основ образності, парадигматики естетичних значень. 8) Метод дослідження лексико-семантичних полів. 9) Контекстний та інтертекстуальний метод аналізу мовних одиниць. У художньому тексті він дозволяє простежити функціонування наскрізних образів, мовних знаків культури у горизонтальному та вертикальному контексті словесності [3:23–24].

У І.В. Арнольда можемо знайти два основних типи аналізу художнього твору. У першому спочатку гіпотетично виділяється основна ідея чи тема цілого, потім виділяються лексичні, синтаксичні, морфологічні і фонетичні частини тексту, котрі дають змогу підтвердити, уточнити, видозмінити чи навіть заперечити вихідну гіпотезу, в останньому випадку гіпотезу заміняють новою і повторюють процедуру спочатку. Другий метод заснований на русі в протилежний напрямок: увага зосереджена на якій-небудь формальній особливості чи деталі тексту. Помітивши таку особливість, дослідник шукає пояснення, зіставляючи з іншими особливостями і контекстом, перевіряє, чи не підтримується таке висунення іншими способами, і нарешті, формулює основну ідею і тему. Потім ця перша деталь, яку помітив дослідник, та інші, знайдені пізніше, розглядаються з точки зору їх місця в художньому цілому [1:45].

Отже, підсумовуючи усе сказане вище, можемо зауважити, що стилістично-лінгвістичний аналіз художнього тексту є явищем багатограним та різностороннім. Майже кожен науковець, що працює у даній галузі, пропонує свій власний метод. Проте, слід пам'ятати, що лише у взаємодії ці методи допоможуть проаналізувати художній текст якнайдетальніше.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арнольд И. В. Эквивалентность как лингвистическое понятие / И. В. Арнольд // Семантика, стилистика, интертекстуальность. – СПб. : СПб. – Университет, 1999. – С. 39-53. 2. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический

анализ художественного текста: теория и практика / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин // Учебник; Практикум. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 496 с.

3. Горбач *И. М.* Художний текст та його комунікативно-прагматичний аспект / *И. М. Горбач* // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип. 29. – 2012. – С. 32-39.

4. Крупа *М.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту / *Марія Крупа*. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.

5. Лукин *В. А.* Художественный текст: Основы лингвистической теории и элементы анализа / *В. А. Лукин* // Учеб. для филол. спец. вузов: 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Ось-89», 2005. – 560 с.

6. Миловидов *В. А.* От семиотики текста к семиотике дискурса / *В. А. Миловидов*. – Тверь: Тверской госуниверситет, 2000. – 94 с.

7. Прохоров *Ю. Е.* Действительность. Текст. Дискурс / *Ю. Е. Прохоров*. – 2-е изд. испр. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 224 с.